

KÖNYVISMERTETÉS

Notare und Notarssignete vom Mittelalter bis zum Jahr 1600 aus den Beständen der Staatlichen Archive Bayerns. Erfasst und bearbeitet von Elfriede Kern unter Mitwirkung von Walter Jaroschka, Albrecht Liess und Karl-Ernst Lupprian. Gesamtedaktion Albrecht Liess. München, 2008. 703 p. (Sonderveröffentlichungen der Staatlichen Archive Bayerns Nr. 6.) (ISBN 978-3-938831-12-0)

Notare und Notarssignete vom Mittelalter bis zum Jahr 1600 aus den Beständen der Staatlichen Archive Bayerns. Folgeband: Funktionen und Beurkundungsorte, Quellennachweise, Indizes und Nachträge. Erfasst und bearbeitet von Elfriede Kern und Magdalena Weileder unter Mitwirkung von Karl-Ernst Lupprian und Susanne Wolf. Gesamtedaktion: Susanne Wolf. München, 2012. 615 p. (Sonderveröffentlichungen der Staatlichen Archive Bayerns Nr. 8.) (ISBN 978-3-938831-41-0)

Elfriede Kern, a bajor állami levéltár munkatársa az előző évszázad hatvanas éveiben kezdte meg azt a fáradságos és aprólékos feltáró-összegző jellegű munkát, melynek célja a bajor levéltárakban őrzött közjegyzői oklevelek valamint közjegyzői kézjegyek összegyűjtése, rendszerezése és az adatok közreadása volt. Több mint fél évszázad telt el a munka megkezdése óta, míg végre 2008-ban a nagyközönség is kézbe vehette az első kötetet. A gigászi munka azonban a kötet megjelenése után is folytatódott, s ennek gyümölcseként látott napvilágot 2012-ben a második kötet. Ez teljes egészében követi az első felépítését, támaszkodik rá és annak kiegészítéséül szolgál. Éppen ezért az alábbiakban a két kötetet egyszerre mutatjuk be.

Közjegyzői oklevelek a 13. századtól kezdve egyre növekvő számban maradtak meg. Noha a kutatás az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb figyelemmel fordult e sajátos forráscsoport felé (gondoljunk csak a Peter-Johannes Schuler¹ nyomdokain meginduló új

kutatásokra, köztük Wolf-George Harms² ez irányú munkásságára), mégis a közjegyzőségnek mint intézménynek német területeken való kialakulásához, fejlődéséhez és működéséhez kapcsolódóan még számos kérdés vár tisztázásra.

A bajor állami levéltárak főigazgatóságának támogatásával és saját kiadásában 2008-ban megjelent kötet elsősorban ennek a tudományos hiánynak a pótlásához kívánt segítséget nyújtani. A kötetbe közel 3000 közjegyző (majd 8500 oklevéllel) került felvételre az 1166 és 1600 közötti időszakból. Elfriede Kern záró dátumként az 1600-as évet választotta, mivel a szerkesztő szerint ez a dátum markánsan jelzi az átmenetet a középkori kézzel rajzolt illetve az újkori nyomtatott közjegyzői kézjegyek között. A kötet felépítésének tárgyalásakor fontos megjegyezni, hogy a frank területek levéltárainak anyagai csupán 1400-ig lettek beemelve a kötetbe.³

A kötet elején Margit Ksoll-Marcon, a bajor állami levéltárak főigazgatóságának vezetője ismerteti röviden a kiadvány megszületésének körülményeit, valamint köszönetet mond mindazoknak, akik valamilyen formában részt vállaltak és közreműködtek a kötet elkészültében (6–7). A köszönetnyilvánítást egy részletes bevezető követi Albrecht Liess, nyugalmazott levéltár igazgató tolalából, aki 2005-ös nyugdíjazása után is szívén viselte és tovább támogatta a megjelenés ügyét. Bevezetőjében részletesen összefoglalja a német közjegyzői oklevelek kutatásának állását, ismerteti a kötetbe felvett anyagok kiválasztásának körülményeit, valamint az időbeli kereteket. A bevezető végén részletekbe menő alapossggal mutatja be a kötet, azon belül is az egyes tételek felépítését (9–16). A bevezető kétség kívül nagy segítséget jelent a kötetben belüli tájékozódáshoz, felvilágosítással szolgál a felvett vagy éppen kihagyott anyagokról és támpontot ad utóbbiak őrzési helyéről. Némiképp meglepő

¹ Peter-Johannes Schuler: Südwestdeutsche Notarszeichen, mit einer Einleitung über die Geschichte des deutschen Notarszeichens (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz 22), Sigmarigen, 1976.; Peter-Johannes Schuler: Geschichte des südwestdeutschen Notariats von seinen Anfängen bis zur Reichnotariatsordnung von 1512 (Veröffentlichungen des Alemannischen Instituts Freiburg/Br. 39), Bühl 1976.; Peter-Johannes Schuler: Notare Südwestdeutschlands. Ein prosopographisches Verzeichnis für die Zeit von 1300 bis ca. 1520 (Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg Reihe B Forschungen 90), 2 Bde., Stuttgart, 1987.; Peter-Johannes Schuler: Genese und Symbolik des nordeuropaischen Notarszeichens. In:

Peter Rück (Hrsg.): Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik (Historische Hilfswissenschaften, hrsg. von Peter Rück 3), Sigmarigen. 1996. S. 669–687.

² Wolf-George Harms: Bibliographie zur Geschichte des Notariats, hrsg. von der Bundesnotarkammer, Würzburg, 2007.

³ A 19. századi szekularizáció, s az ebbe illeszkedő centralizáló levéltári politika egyik következményeként a bambergi, nürnbergi és würzburgi levéltárak 1400 előtti anyagait kiemelve eredeti környezetükből a bajor állami levéltárba szállították, ahol egészen az elmúlt évszázad utolsó évtizedéig őrizték őket. Ez az oka annak, hogy ezek az anyagok bekerülhettek a bemutatandó kötetekbe. A múlt század utolsó évtizedeiben elvégzett állomány felülvizsgálatnak köszönhetően az egykor összetartozó, de később szétszakított anyagok újra egyesültek, s az említett levéltárak visszakapták az eredetileg hozzájuk tartozó írott emlékeket.

szerkesztői megoldásként a köszönetnyilvánítások és a bevezető közé ékelődik a rövidítésjegyzék (8).

Az első kötetben a közjegyzők felsorolása valamint kézjegyeik mérhető képi közlése időrendi sorrendben, folyamatos sorszámozást követve történik (17–590). Amennyiben egy-egy közjegyző több közjegyzői kézjegyet is használt pályája során, ezek mindegyike a sorszám megtartásával, kisbetűkkel kiegészítve felvételre került. A közlés élen szerepel a közjegyzői kézjegy, alatta található a sorszám, illetve a közjegyző neve betűhív átírásban. A harmadik sorban rövidítések formájában tüntetik fel a közjegyző akadémiai címét, társadalmi státuszát (klerikusok esetében az egyházmegye megjelölésével együtt, ahol a személy inkardinálva volt), pápai és/vagy császári autorizációját, valamint adott esetben közjegyzői jelmondatát. A záró sor adja meg a források alapján igazolható időszakot, melyben a közjegyző tevékenkedett. A kötet végén található egy közös személy- és helynévmutató (592–641), aminek használatához ugyancsak Albrecht Liesstől kap felvilágosítást az olvasó: ebben röviden vázolja, milyen szempontok és rendszer szerint vették fel a közjegyzők neveit, valamint milyen megfontolások alapján oldották fel és közölték az egyes helyneveket a mutatóban (591). Érdeemes megjegyezni, hogy a mutatóban szereplő személy- és helynevekhez rendelt számok a közjegyző kötetbeli sorszámanak felelnek meg. Külön mutató készült az egyházmegyékhez (642–645), ami gyors keresést tesz lehetővé klerikusok esetében az inkardináció helyére vonatkozóan. Zárásképpen a forrásmegjelölések következik mind közjegyzők (646–674), mind levéltárak illetve azon belül is állomány szerint rendezve (675–701). Fontos megjegyezni, hogy terjedelmi okokból csupán azok az oklevelek lettek felsorolva, amelyekből a közölt közjegyzői kézjegyek származnak.

A második kötet szervesen kapcsolódik az elsőhöz: leghasznosabban együtt használhatók, mivel ebben található az évtizedes kutatómunka során felgyűlt, az egyes közjegyzők személyéhez kapcsolódó értékes adatok, amik az első kötetben terjedelmi okokból nem kaphattak helyet. A második kötetben találjuk tehát a közjegyzők pályafutásához, személyéhez kapcsolódó adatokat, az általa kiállított összes oklevél datálását, valamint ezek őrzési helyét.

A kötet, csakúgy, mint az első, Margit Ksoll-Marcon köszöntőjével kezdődik (6–7), amit Susanne Wolf, a bajor állami levéltár szerkesztésért és koordinációért felelős munkatársának előszava követ. Az előszó röviden kitér az új kötet felépítésére, a források kiértékelésének szempontjaira, valamint néhány megjegyzést fűz a kötetben megjelenő javításokhoz (8–11). Ezúttal a rövidítésjegyzék közvetlenül a bevezető gondolatok és a kötet fő része között kapott helyet (12).

Mivel a második kötetet megtartja az elsőben használatos számozást, így lehetőség nyílik az információk gyors összekapcsolására (13–482). A könnyebb használhatóság és a gyors azonosíthatóság érdekében a második kötetbe ismételtelen feltüntették a már ismert alapadatokat (név, társadalmi státusz, adott esetben az inkardináció helye, autorizáció), új elemként pedig felsorolják az adott közjegyző közreműködésével készült összes oklevél kiadási adatait: helyét, dátumát valamint ezek őrzési helyét. Ezekon túl az oklevelek záradékaiban fellelhető – a közreműködő közjegyző személyéhez, származásához, pályafutásához kapcsolódó – adatokat is közlik, amelyek rendkívül érdekes és értékes adalékok jelentenek mind az egyes személyek pályájának rekonstrukciójához, mind azon személyek körének feltérképezéséhez, akik igénybe vették a

közjegyzőség intézményét. Ezek az új adatok bővítik és árnyalják a középkori és kora újkori közjegyzőségről alkotott képet: lehetőség nyílik egyebek mellett egy-egy közjegyző itineráriumának elkészítésére, prozopográfiai, jogtörténeti, művelődés- vagy kultúrtörténeti problémák felvetésére és körüljárására, a közjegyzői kézjegyek ikonográfiai elemzésére, de akár egyes hivatali elnevezések (például *notarius collateralis*) részletesebb vizsgálatára is.

Az új adatokkal kiegészített felsorolást az első kötethez készített javítások (*Korrigenda*) követik (485–491), mivel az idők folyamán, különösen a korábban említett állomány-felülvizsgálat nyomán több oklevél jelzete és/vagy őrzési helye megváltozott. Ezért a második kötet listázza ezeket az okleveleket feltüntetve az első kötetben szereplő, időközben elavult jelzeteit és kiegészíti az újjal (*Konkordanz der Signaturen*, 492–502). Ugyanígy jár el az állomány megjelölések esetében is (*Konkordanz der Bestandbezeichnungen*, 503–507). A kötet külön név- (510–561) és helymutató (562–614) zárja, melynek érdekessége és egyben nagy előnye, hogy eltérve az első kötet gyakorlatától minden, az oklevelekben előforduló személy- és helynevet magában foglal. Hasonlóan az első kötethez itt is egy rövid bevezető segíti az olvasót a mutatókban való tájékozódáshoz (508–509).

Tekintettel arra, hogy a kötetek a bajor területek levéltári anyagait dolgozza fel, nem találunk bennük jelentős számú, a magyar történelem szempontjából érdekes utalást. Mégis a mutatóban olyan helynevekkel találkozunk, mint Buda, Esztergom, Pozsonyfehéregyház (Weißkirchen), Pozsony (Pressburg) vagy Erdély (Siebenbürgen).

Budán hat közjegyző állított ki összesen nyolc oklevelet: egyet-egyét *Georgius Michaelis de Lauterrein* (770) 1419. december 14-én, *Paulus Hetteler* (824) 1424. január 15-én, *Alardus de Wyringen sacri Lateranensis palatii comes* (857) 1426. október 3-án, *Petrus Nicolai de Zonem* (858) 1426. október 3-án, *Valentinus Thome de Costelano alias de Sancto Vito* (860) hármat (mindegyiket 1426. október 11-én) és *Johannes Mangolt von Hall* (2029) 1500. február 7-én szintén egyet. Esztergom négy alkalommal szerepel a mutatóban, mindannyiszor az adott közjegyző inkardinációjának helyét jelölve: *Petrus dictus Heymer de Posonio* (262), *Georgius Michaelis de Lauterrein* (770), *Valentinus Thome de Costelano alias de Sancto Vito* (860), *Johannes Mathei alias Gkrad de Weissenkirchen* (1420). Nevük nyomán *Petrus dictus Heymer de Posonio* (262) és *Johannes Mathei alias Gkrad de Weissenkirchen* (1420) külön is szerepelnek Pozsony (Pressburg) illetve Pozsonyfehéregyház (Weissenkirchen) címszó alatt. Erdélyt (Siebenbürgen) egyszer hozza a mutató *Goswin Gronlo (Grenle?)* (1059) közjegyző miatt, aki a következőképpen nyilatkozik saját személyéhez kapcsolódóan: „Dominorum Roberti de Cavalcantibus auditoris et Augustini (Salanc) canonici et archidiaconi (in ecclesia Transsilvanensi) iudicis et commissarii ... scriba”. Ez új adat az Erdélyi Okmánytár (I. k. 1997.) számára is.

Elfride Kern és munkatársainak vitathatatlan érdeme, hogy fáradhatatlan és aprólékos munkával olyan segédeszközt hoztak létre, amely kétség kívül hozzájárul és nagyban megkönnyíti új kutatási irányvonalak kijelölését, s egyben új lendületet adhat a közjegyzői oklevelek alaposabb vizsgálatának. A rendkívül bőséges, részletes és nagy gonddal összegyűjtött anyag remek kiindulópontot nyújt a téma iránt érdeklődő kutatók számára, s a bemutatásra került kötetek a bajor területek tekintetében akár egyfajta repertoriumként is forgathatók.

Diera Diána

A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közreadja: Neumann Tibor. MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek) 592 + XVI p.

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete a közelmúltban indította újra a nagy múltú *Magyar Történelmi Emlékek* sorozatot, amelynek első, *A Szapolyai család oklevéltára I.* címet viselő, tekintélyes vastagságú okmánytárát Neumann Tibor készítette el. A Szapolyai-levelek publikálása már régóta időszerű feladatnak tekinthető, hiszen a késő középkor egyik legbefolyásosabb, Mohács után pedig a királyi trónig emelkedő familiájáról van szó. Az alcím alapján akár azt is gondolhatnánk, hogy a gyűjtemény a család tagjaihoz köthető összes 1458–1526 között fellelhető levelet és oklevelet tartalmazza, de mivel 1528-ban a Szapolyaiak családi levéltárát őrző Trencsént a Habsburg Ferdinánd szolgálatában álló Hans Katzianer katonái elfoglalták, és emiatt az ott fellelhető dokumentumok szétszóródtak, illetve részben megsemmisültek, a kiadóra igen nagy terhet ró a teljes anyag felkutatása és feldolgozása. Míg az eddig megjelent családi okmánytárak összeállítói fennmaradt családi levéltárakra támaszkodhattak, Neumannnak számos, mára már külföldi levéltárakban fellelhető levelet kellett és kell majd a későbbiekben összegyűjtenie. Ezért a most nyomtatásban megjelent első kötet 636 dokumentuma a kiadó szándékának megfelelően is csupán egy válogatás. Neumann ezúttal kizárólag a Szapolyaiak által kibocsátott olyan leveleket gyűjtötte össze, amelyek esetében egyértelműen igazolható volt a családtagok „személyes szándéka”. E szándékot rendszerint a pecsételések mikéntje, vagy adott esetben a család valamelyik tagjának saját kezű aláírása alapján döntötte el. Jóllehet a kiadó a fenti okokból kifo-lyólag más családi okmánytárakhoz viszonyítva kevésbé változatos forrástípusokat közöl, ugyanakkor hallatlanul érdekes és ezért mindenképpen kiemelendő a szokatlanul nagyszámú *missilis*. Meg kell említenem azt is, hogy a kötetből a most publikált dokumentumokhoz hasonlóan az Országos Levéltár középkori adatbázisában szintén megtalálható tetemes mennyiségű bírósági iratok azért hiányoznak, mert ezek nem feleltek meg a válogatás alapját képező fent említett kritériumnak. Figyelembe véve azonban a gyűjtemény terjedelmét, sem a szelektálás tényét, sem annak módját nem érheti kritika.

Az okmánytár tömör és lényegre törő magyar és angol nyelvű előszavában (7–28.) Neumann először kiemeli, hogy a kiadás során döntően az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának illetve Diplomatikai Fényképgyűjteményének adatállományára támaszkodott, majd pedig pár oldalas fejezetben a kiadás elveit vázolja fel. Ebben a részben három különálló és jól követhető táblázatban szemlélteti, hogy miként normalizálta a szövegek helyesírását, hogyan viszonyult a betűkettőzésekhez, valamint a kritikai apparátusban milyen módon jelölte a kéziratokban fellelhető hibákat. Úgy vélem, hogy a megfelelően átgondolt és következetesen betartott elveknek köszönhetően a kiadónak sikerült megfelelnie azon céljának, hogy a felhasználók számára a középkori latinságra jellemző nyelvi sajátosságok a normalizálás után is követhetők legyenek. Logikus volt továbbá a kritikai apparátus két különálló részre (filológiai, magyarázó és történeti) osztása, valamint olvasóbarát megoldás az is, hogy az ott fellelhető adatokat nem a főszövegekben elhelyezett hivatkozások, hanem a sorszámok alapján lehet visszakeresni. Itt meg kell jegyezni, hogy Neumann kiadása filológiai szempontból

a régebbi családi okmánytárakhoz képest egyértelmű előrelépést jelent. Mivel utóbbiak a felhasználóval nem közölnek világos szövegkiadási elveket, és nyelvi kritikai apparátusuk sok esetben szegényes vagy egyenesen hiányzik (például Zichy család okmánytára), a kiadásból kevésbé kapunk megbízható képet a kézirati szövegekről, sőt akár a kiadó nem jelölt, önkényes javításai miatt számos hibás olvasatot is tartalmazhatnak. A modern filológiai apparátusnak köszönhetően Szapolyai család oklevéltárában a nyomtatott levelek viszonya a kéziratokhoz végig jól nyomon követhető, és ezért a dokumentumok nagyobb biztonsággal idézhetők.

A rövid előszót egy részletes rövidítésjegyzék követi (29–37.), majd 491 oldalon (41–532.) a kötet lényegi részét jelentő források olvashatók. A dokumentumok az ilyen típusú szövegközlések hagyományának megfelelően három részből állnak: az adott oklevél rövid magyar nyelvű tartalmi leírását adó fejregesztából, az oklevél külső tulajdonságait, pecsétjét, fellelhetőségét és levéltári jelzetét feltüntető apparátusból, végül pedig a főszövegből és a hozzá tartozó kritikai apparátusból. A döntően latinul íródott levelek között német illetve cseh nyelvűek csak elvétve fordulnak elő. A források típusukat tekintve öt csoportba oszthatóak: missilisekre, a Szapolyaiak fennhatósága alá tartozó városoknak írt levelekre, gazdasági iratokra, kegyuraságból adódó oklevelekre és magánjogi iratokra. Nem kétséges, hogy a könyvben olvasható oklevelek nemcsak a Szapolyai családra vonatkozó ismereteinket gyarapítják, hanem a korszakra vonatkozó had-, társadalom-, gazdaság- és egyháztörténeti tudásunkat is nagymértékben tágitják. Ilyen nagyszámú és változatos forrásanyag részletes bemutatása egy recenzió keretein belül reménytelen és szükségtelen vállalkozás lenne, ezért a fenti állításom alátámasztására csupán néhány példát szeretnék kiragadni. Hadtörténeti szempontból találtam érdekesnek az 1460-as években zajlott észak-magyarországi harcokról szóló leveleket (No. 12; 16; 17. stb.), az egyháztörténetesek érdeklődésére pedig többek között a szepesi Szent Márton egyházban épített Krisztus Teste kápolnának tett adományról szóló hosszú oklevél (No. 347.) vagy éppen az apáti kinevezések (No. 573; No. 580.) tarthatnak számot. Az ausztriai magyar jelenlét értékes forrásai közé tartoznak a Szapolyai István ausztriai főkapitány által a bécsújhelyi illetve bécsi városi tanácsához intézett levelei (No. 182; 183; 184. stb.). Mivel a kiadó e kötetben döntően az Országos Levéltár gyűjteményeiben található adatállományra támaszkodott sajnos az ide vágó teljes oklevélnyag felkutatására ez alkalommal szándékosan nem vállalkozott.

Az önmagában persze nem szokatlan, hogy egy forráskiadvány számos tudományterület számára értékes adatokkal szolgál, ám az oklevéltár egyes levelei még a fentiekben túlmutató értékeket is fel tudnak mutatni. Például közismert dolog, hogy a középkori levelekben ritkaságnak számít az újkori levezetéseknel tapasztalható személyes hangvétel. Ebben a gyűjteményben viszont feltűnnek olyan dokumentumok is, amelyekben tetten érhetők a kibocsátó személyes érzelmei. Ilyen szöveg Szapolyai János és György a kassai tanácsnak küldött meghívólevele édesanyjuk temetésére, amelyben a testvérek utalnak arra, hogy a családjuk szerencsétlen vagy éppen szerencsés sorsában mindig osztozott Kassa városa is (No. 532.). Még beszédesebb példája ennek Hedvig tescheni hercegnő megéjtően szép részvétnyilvánító sorai, amelyeket Himfi Imre halála alkalmából annak özvegyéhez intézett (No. 294).

Ezen túlmenően számos levél a latin filológiával foglalkozó kutatók számára is különösen érdekes lehet. Neumann az előszóban

helyesen állapítja meg, hogy az egyes források nyelvi igényessége között esetenként „igen nagy szakadék tátong”. Az általa „deák latinságnak” nevezett hevenyészett fogalmazványok állnak a nyelvi igényesség egyik, míg az udvari kancelláriában használt letisztult stílust idéző szövegek a másik végén. Úgy gondolom, hogy nyelvészeti szempontból elsősorban éppen az alacsonyabb színvonalú, helyesírási hibákkal, hungarizmusokkal és vulgáris szavakkal tarkított levelek érdemlik meg a nyelvészek kitüntetett figyelmét. Ezzel összefüggésben pedig kifejezetten fontosnak tartanám a Neumann által használt „deák latinság” terminus pontos definiálását, hiszen az egyetemet nem végzett, csupán a hazai iskolákban deák műveltséget szerzett személyek által írt levelek nyelvi igényessége meglehetősen széles skálán mozgott, amelybe a hivatali gyakorlatban használt jellegzetes, de korrekt latinsággal rendelkező szövegek éppen úgy beletartozhattak, mint a latin grammatika szabályait felrúgó és a szöveget vulgáris kifejezésekkel terhelő fogalmazványok. Meglátásom szerint ez utóbbiak olyan nyelvi szintet jelenítenek meg, amely segítségével a késő középkor és a kora újkor szóbeli latin nyelvhasználatába nyerhetünk betekintést. Nem mehetek el szó nélkül amellett, hogy ezek a levelek nyelviileg sok tekintetben Szerémi György emlékiratával mutatnak rokonságot, elég csak a hungarizmusokra, vagy a vulgáris kifejezésekből képzett latin szavakra gondolnunk (*subba; prybekus*). Szerémi szövegéhez hasonlóan e levelekben is az érzékelhető, hogy szerzőik a latin nyelv logikáját félretéve az anyanyelvükön megfogalmazott gondolataik tükörfordítását vetették papírra. Úgy gondolom, érdemes lenne döntésre jutni abban a kérdésben, hogy vajon a „deák latinság” fogalom lefedje a fent említett nyelvhasználat teljes tartományát, vagy pedig a nagymennyiségű verbális latinságra utaló elemeket tartalmazó, de nem a hivatali gyakorlathoz kapcsolódó szövegeket egy másik kategóriába kellene sorolnunk? Bármelyik verzió mellett döntünk is, a meghatározás után olyan általánosan használható terminusra tehetünk szert, amelyet aztán a korabeli nyelvi igényességi szintek (humanista, kancelláriai, kolostori) mellé helyezve önálló kategóriaként vizsgálhatunk.

Mindenképpen pozitívumként kell megemlítenem a kötet végén található részletes és pontos név- és tárgymutatót (535–587.), a latin nyelvű magyarázatokkal ellátott vulgáris szavakat tartalmazó glosszáriumot (588–589.), valamint a gyűjteményben megjelent levelek levéltári jelzeteinek mutatóját (590–592.). Figyelemreméltó az is, hogy a szöveg terjedelméhez viszonyítva igen csekélyszámú sajtóhibával találkoztam.

A fentiek alapján bátran kijelenthetem, hogy Neumann Tibor igényes munkájának köszönhetően a *Magyar Történelmi Emlékek* okmánytárakat közzé tévő sorozata méltó módon indult újra, és biztos vagyok abban, hogy a kiadványt a jövőben nemcsak a családörténettel, hanem a történettudomány egyéb szakterületeivel és a latin filológiával foglalkozó kutatók is gyakran és nagy haszonnal fogják forgatni.

Szebelédi Zsolt

Miloš Marek: *Archivum Familiæ Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov*. Trnava-Kraków, 2010. (Fontes rerum Slovacarum 2.) 468 p. ISBN 987-80-8082-419-8; ISBN 978-83-7490-360-8 (TSWP).

A középkori Magyarország területére vonatkozó oklevelek zöme mindmáig nem jelent meg nyomtatásban annak ellenére, hogy a forráskiadványok összeállításának nagy hagyománya van. Kedvező időszak az oklevelek publikálására főleg a 19. század második fele volt, amikor a történelemírást a pozitívista szemléletmód uralta, ám a 20. században a történetfilozófiai alapállás megváltozott és az oklevélközlés háttérbe szorult, mígnem az utóbbi 40–50 évben ismét „divatosná” vált. Ezt mindenképpen pozitívan értékelhetjük, mivel az oklevelek, melyeket a kutatás gyakran mellőz vagy csak részben használ ki, sok esetben egyetlen forrásunk a középkori történelmünkhöz. Igaz, a történelemírásnak nincs feltétlenül szüksége arra, hogy nyomtatott formában is elérhető legyenek az oklevelek, de a forráskiadványok lényegesen megkönnyítik a történészek munkáját.

Az oklevélközlés terén az elmúlt évtizedekben a szlovák történészek, levéltárosok sem voltak tétlenek. Legismertebb és egyben a leglényegesebb kiadványok a *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* és a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, melyeket Richard Marsina és Vincent Sedlák állítottak össze. Mindkét sorozatnak napjainkig két kötete jelent meg, a folytatás egyelőre még várat magára. Az említett kutatók diákjai voltak Vladimír Rábik és Miloš Marek, akik jelenleg a szlovák történészek közül a legaktívabb oklevélközlők. Marek szerkesztette a Motesiczky család Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött középkori okleveleinek kötetét.

A bevezetőben (7–9) rövid összefoglalót olvashatunk a szlovák oklevélközlés eddigi eredményeiről, majd a könyv bemutatása következik (10–13), melyből különböző statisztikai adatokat (a publikált oklevelek száma a fennmaradási forma, típus és kiadók alapján) és az alkalmazott szövegátírás szabályait ismerjük meg. Marek egy külön fejezetet szentelt a Motesiczky család bemutatására (14–31), mely felér egy genealógiai tanulmánnyal, amit családfák és a család birtokainak térképe is gazdagít.

A felhasznált irodalom, forráskiadványok és a rövidítések jegyzéke után (35–37) következnek az oklevelek (38–341). A dátum és a kiadási hely (ha azt tudni lehet) kövérrel, a szlovák nyelvű regeszták dőlttel, a diplomatikai és a kritikai apparátus kisebb méretű és szintén dőlt betűvel szedett. Marek az okleveleket teljes terjedelmükben közli. Természetesen, leginkább az érdekel minket, hogy szövegeiknek átírása pontos-e. Három, tetszőlegesen kiválasztott oklevél átírását vizsgáltuk meg, hibát azonban nem találtunk bennük. Egyetlen kifogásolnivalónk mindössze annyi, hogy szövegeiket vesszőkkel talán jobban lehetett volna tagolni a könnyebb átláthatóság érdekében. Megemlítendő, hogy Marek az okleveleket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában elektronikus adatbázisában található szkennelt képek alapján olvasta le. A könyv összesen 351 diplomatikai egységet (beleértve az átírásokat és a deperditumokat) tartalmaz az 1235(1240)–1525 közötti időszakból, melyek 86%-a eddig kiadatlan volt (csupán 11 oklevelet találunk meg más forráskiadványokban *in extenso*, 42-t regesztá formájában).

Az oklevelek regesztái latin nyelven is megtalálhatók egy külön fejezetben (342-402). A könyv a név- és helységmutatót (403-458) és függeléken (459-465) kívül egy latin nyelvű összefoglalót is tartalmaz (466-468).

Némi kritikát azonban kénytelenek vagyunk megfogalmazni Marek munkájával kapcsolatban. Az eddigi forráskiadványok fel-tüntetése néhány oklevélnél hiányos. Az 1. számú az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékében, a 12., 13., 14., 15., 16. az *Anjou-kori oklevéltárban* már megjelent regeszta formájában, Marek mégsem említi őket. Megjegyezendő az is, hogy mellőzi a pecsétek részletes leírását, ugyanis a levéltári látogatás hiánya miatt erre nem volt lehetősége. Meg kell jegyezni, hogy az adatbázis színes pecsét-fotói a legtöbb esetben azért lehetőséget adtak volna erre. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a Motesiczky család őseinek tulajdo-nába tartozó Hideghét falut tévesen azonosítja a csallóközi Hideg-héttel, az ugyanis a Hideghéthy család birtokát képezte. Pozsony vármegyében volt még egy Hideghét, mely a Dudvág folyó mellett volt található. Erről, többek között, 1365-ben (DL 41611.) és 1398-ban (*Zsigmondkori oklevéltár I.*, 577. o., 5231. szám) kiadott okleve-lekből szerzünk tudomást, melyekből egyértelműen kitűnik, hogy ezt birtokolták a Motesiczky család ősei. Marek mentségére szóljon, hogy erre a tényre a Motesiczky család fondjában található oklevelek egyi-kéből sem derül fény.

Ez a néhány apróbb hiba Marek munkájának minőségéből nem sokat von le. Művét mindenképpen színvonalasnak kell tekintenünk. Örvedetes, hogy újabb oklevelek váltak közkinccsé. E sorok írója osztja Marek azon véleményét, mely szerint a forráskiadványok elősegítik a történelemírás fejlődését, és hogy hasonló jellegű mun-kákra szükség van. Elgondolkodtató azonban, hogy nem lett-e volna szerencsésebb megoldás a Motesiczky család levéltári anyagát más fondokban található oklevelekkel kiegészíteni. Az így összeállított forráskiadvány pontosabb képet festett volna a család történetéről.

Csiba Balázs

Horváth Richárd–Neumann Tibor: Ecsedi Bátor István. Egy kato-nabáró életpályája 1458–1493. MTA Bölcsészettudományi Kutató-központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2012. (Magyar tör-ténelmi emlékek, értekezések.) 192 p. (ISBN 978-963-9627-46-8)

Az életrajzírás napjainkban a reneszánszát éli, s hazánkban minden évben jelentős számú biográfia jelenik meg. Végigtekintve azonban e művek listáján, kiderül, hogy a középkor időszakából kevés idevágó példát lehet említeni. Fraknói Vilmos és Pór Antal életrajzíró mun-kásságának az elmúlt jó pár évtizedben nem akadt folytatója. Igaz ugyan, hogy egyes középkori királyainkról jelentek meg életrajzok, ám a világi és az egyházi elit tagjairól szóló biográfia nagyon ritkán készült. Így rengeteg középkori vezető szerepet játszó személy és csa-lád története vár modern feldolgozásra. Ennek okát a forrásadott-ságokban kell keresni. Egyrészt a középkori iratképzés jellege miatt általában jogi – leginkább birtokügyekkel foglalkozó – iratok állnak a rendelkezésünkre, másrészt míg az Árpád-korra vonatkozóan túl kevés, addig a késő középkori Magyarországra vonatkozóan sokszor túl nagy számú – általában kiadatlan – forrás áll rendelkezésünkre, amely adott esetben elriaszthatja a kutatót.

Ennek ellenére az MTA-BTK Történettudományi Intézetének két munkatársa, Horváth Richárd és Neumann Tibor arra vállalkozott, hogy megrajzolja egy Mátyás-korabeli főúr, ecsedi Bátor István életpályáját. Mindkét történész a késő középkori Magyarország kutatója, a témában már komoly előtanulmányokkal rendelkeznek, és három éve C. Tóth Norberttel együtt kiadták az ecsedi Bátor család okmánytárát is.⁴ A szerzők már a bevezetőben leszögezik, hogy a szerencsésebb helyzetű nyugati történészekkel ellentétben nem kívánnak – nem is kívánhatnának – a szó szorosán vett értelmében életrajzot írni, hanem egy karriertörténet felvázolá-sára tesznek kísérletet. Ennek az oka az, hogy a magyar középkort kutatók számára minimális számban állnak rendelkezésre magánle-velezések, naplók vagy számadások, amelyek segítségével egy klasz-szikus életrajzi monográfiát el lehet készíteni. A szerzők módszer-tana világos: a lehető legteljesebb forrásadatbázist kell felépíteni, az életrajz alapjának számító itineráriumot ez alapján elkészíteni, majd az életút egyes állomásait a forrásokig lemenve kibontani. Ennek következtében egyik fő céljuk a források szem előtt tartása, ütközte-tése és logikus rendezése. Végignézve a könyv majdnem ezer hivat-kozást, e cél nem maradt írott malaszt.

Vizsgáljuk meg közelebbről a szerzők forráshasználatát. For-rásaik legfontosabb részét a középkori okleveles anyag jelenti. Itt nem csak a magyar levéltári anyagot, hanem különböző külföldi forrásokat, például követjelentéseket és legatusi levelezéseket is fel-használtak. Emellett a kor több történetíróját – Antonio Bonfini-t, Jan Długosst, Ludovico Tuberot és Szerémi Györgyöt is – megszól-laltatták. E narratív források a pontatlanságaik ellenére is színesí-teni tudják a Bátoriról kialakuló képet, valamint jó kontrollforrást jelentenek, bár a szerzők kénytelenek alapos kritikai vizsgálat alá venni a megállapításaikat.

A szerzők Bátor István historiográfiát nem mutatják be rész-letesen. Ennek az oka talán a mű bevezetőjében keresendő. Itt ugyanis felhívják a figyelmet az eddigi szakirodalom gyengesé-gére, hogy a középkori magyar királyság vezető rétegéről kialakult kép „a rendelkezésre álló kútfők ellenére is hiányos, előítéletekkel terhes vagy réges-régi salabakterek állításain nyugszik.” (10.) Ezért nem a régi, sztereotípiákban bővelkedő művekre építenek, hanem inkább a források felé fordulnak.

A könyv olvasása közben látható, hogy, bár a szerzők monográfiát készítettek, becsülendő módon mégsem próbáltak minden kérdést erőltetve lezárni, megoldottnak tekinteni. Emellett szakítottak a biográfiáknál gyakran alkalmazott módszerrel, miszerint az életrajzban lévő hiányokat kortörténettel töltik ki. Így ott tárgyalják jóval részletesebben a főúr életét, ahol megfelelő forrásokkal rendelkeznek róla. Ezzel magyarázható, hogy a főúr gyermekkoráról nem esik említés, helyette inkább Bátor felmenőinek és a családjának bemutatásával kezdik az életút tárgyalását. A család felemelkedéséhez nem csak István, hanem az édesapja és a testvérei, András és László is hozzájárultak. Édesapja, aki szintén az István nevet és az országbírói tisztséget viselte, a várnai csatában esett el. András asztalnokmesteri címe nincs megnyugtatóan tisztázva, de az biztos, hogy viselte a lovászmesteri

⁴ Documenta ad historiam familiae Bátor de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth–Tiburtius Neumann–Norbertus C. Tóth. Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkör-mányzat Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 2011. (A nyíregyházi Jós András Múzeum Kiadványai 67.)

tisztséget, László pedig 1462-ben asztalnokmester lett. Az ifjú István karrierje Mátyás király katonájaként indult. Jeles katonai erényei és Mátyáshoz fűződő töretlen hűsége, helyállása a válságos helyzetekben folyamatosan feljebb emelte a ranglétrán. Így kezdetben viselhette a kamaramesteri címet, amely azért volt fontos tisztség, mert viselője a királyt védő testőrparancsnok feladatát látta el és a király közvetlen környezetéhez tartozott. 1471-ben megkapta országbírói, majd e mellé 1479-ben az erdélyi vajdai címet, amely hatalmas befolyással, presztízzsel és jelentős jövedelemmel járt. E minőségében sikerült legyőznie Kinizsi Pál segítségével Kenyérmezőn a betörő török csapatokat, amely győzelem a hírnevét a lateráni bazilikáig is elvitte. Befolyása az udvarban Mátyás halálát követően az interregnum alatt volt a legérezhetőbb, és II. Ulászló trónra kerülése után is nagyrészt megmaradt. Bár a szerzők egy karriertörténet felvázolására törekedtek, sikerült egy kicsit annak megrajzolása mellett érzékeltetni Bátorit személyének jelegét is. Úgy tűnik, hogy a soha meg nem házasodó, gyermektelen kenyérmezei győző, aki Nyírbátorban kolostort is alapított, és akit a pápai legátus is nagyon pozitívan ábrázol „a kortársak szemében a *miles Christi* eszményét testesítette meg.” (140.)

A függelékben kapott helyet Bátorit tizennégy oldalas itineráriuma, amely az 1470–1493 közti időszakot öleli fel. Az 1470 előtti időszak elkészítésére sajnos a források hiányában nem volt lehetőség. A könyv tartalmának szemléltetését segíti a függelékben található két térkép. Az egyik a XV. század végi Kelet-Magyarországot, Moldvát és Havasalföldet ábrázolja, míg a másikon az ecsedi Bátoriak XV. század végi birtokai kerültek bemutatásra. Ezek mellett a könyv értékét növeli egy hat oldalas angol nyelvű összefoglaló, valamint egy földrajzi név- és személynévmutató. Itt azonban fel kell hívni a figyelmet egy kisebb tévedésre. A mutató szerint Kanizsai László, Mátyás király lovászmestere és erdélyi vajdája kétszer

szerepel a könyv lapjain. Először az 1467-es erdélyi lázadás és a moldvai hadjárat kapcsán, majd 1487-ben az elfoglalt Bécsújhelyre bevonuló magyar főurak közt találjuk. Itt egy a szakirodalomban régóta meglévő hibával van dolgunk, nevezetesen azzal, hogy az apát, a fiút és az unokát, nem is beszélve egy unokatestvéréről, mind Kanizsai Lászlónak hívták, így gyakran a mai napig összekeverik őket. Kanizsai II. László 1477/1478-ban meghalt, és Bécsújhely alá már csak a fia, Kanizsai III. László érkezhettek meg.

A könyv bemutatja, hogy egy módos, de nem országos jelentőségű, két várral és egy nyírbátori rezidenciával rendelkező család hogyan emelkedik fel a legnagyobb famíliák közé, és lesz a család feje, Bátorit István, a kor egyik legfontosabb bárója és az ország negyedik legjelentősebb világi birtokosa. E pozíciójában a főúr az országos események egyik résztvevője-irányítója volt, ezért a szigorúan vett biográfiai adatok mellett – szorosán hozzá kapcsolódó – köztörténeti megállapítások is belekerültek a könyvbe. Ezek nem csak az életrajzi monográfia társadalomtörténeti beágyazódását segíti, hanem a kor politikai döntéseinek jobb megértését szolgálja. Véleményem szerint a könyv legfontosabb hozadéka – a genealógusok és helytörténészek öröme mellett – az, hogy elősegíti a hagyományos politikatörténetet kiszélesítését, átgondolását. Ugyanis a kor politikáját az azt alakító személyek kapcsolataik, birtokpolitikájuk, a rokoni összeköttetésük átlátása nélkül nem, vagy csak felületesen lehet megérteni. Emellett e műfaj segítségével jobban kirajzolódnak a középkori tisztségek, hivatalok jellemzői, mint Bátorit István esetében a kamaramesteri tisztség (*magister camere*), és e műfaj segíthet a sokszor előkerülő elvarratlan szálak, a képbe nem illő dolgok megértésében. Így e munka remélhetőleg követőkre talál, és behozva az eddigi lemaradást, egyre több középkori magyar egyházi és világi előkelő életrajzát forgathatunk a jövőben.

Kanász Viktor

